

PETR KARLÍK

ZPŮSOB PLATNOSTI PROPOZIČNÍHO OBSAHU VĚTY

Pokus o vymezení a charakteristiku jedné kategorie větné modality

0. Otázkám souvisejícím s poznáním podstaty modalit věty se již delší dobu věnuje zasloužená pozornost nejen v lingvistice, ale také v moderní logice (Žaža, 1973). Pro novější stav bádání je přitom charakteristické, že se většinou rezignuje na definování modálnosti v celé komplexnosti. Kdybychom měli totiž pro všechny významové hodnoty, které až dosud lingvistika do tradičního pojmu větná modalita vložila, najít společný význam, bázi společnou všem jednotlivým aspektům modalit, bylo by to krajně obtížné, a konec konců i bezúčelné, neboť bychom patrně museli znovu pracovat s vágním pojmem reálnost/nereálnost (Đurovič, 1956; Zolotovová, 1966).¹

0.1 S jistým zjednodušením lze říci, že přes poměrně značnou názorovou (a ovšem i terminologickou) nejednotnost jednotlivých koncepcí, vyplývajících z různé teoreticko-metodologické orientace jejich autorů, se dnes v chápání modalit vcelku bez výhrad uznává potřeba rozlišovat dvě základní roviny, jak je postuloval v dnes již klasické studii M. Dokulil (1954). Jde o rovinu tzv. objektivní modalit, která bývá nejčastěji vymežována jako „vztah obsahu výpovědi k objektivní realitě“, a o rovinu tzv. subjektivní modalit, chápané jako vyjadřování „vztahu mluvčího k obsahu výpovědi“. Velkou přednost takového dichotomického pojetí větné modalit vidíme ve skutečnosti, že umožňuje vcelku jasně a přesně diferencovat modální aspekty komunikativně pragmatické dimenze věty od modálních aspektů svázaných s propoziční (kognitivní) složkou věty.

0.11 Právě z tohoto hlediska, přijatého i do připravované akademické mluvnice češtiny (1975), lze subjektivní modalitu definovat jako sféru vyjadřování „modálních“ postojů mluvčího k propozičnímu obsahu věty, tj. především postoje komunikativně intencího (postojová modalita) a jistotně modalitního (jistotní modalita). Oba aspekty modalit mají skutečně také výrazného společného jmenovatele — výběr základních modálních hodnot (konstatace, otázka, rozkaz, přání; vědění, přesvědčení, domněnka, pochybnost) je totiž v obou případech v zásadě primárně záležitostí mluvčího, vy-

¹ Jako non realis se tradičně chápe imperativnost, optativnost, obligatornost, potenciálnost, probabilitivnost, futurálnost; pak bychom museli všechny nějak modálně modifikované děje (ale nejenom ty) považovat za nereálné, a směřovat tak různé složky významu věty.

cháží z něho.² Hodnoty postojové modalita představují zároveň základní typy komunikativních funkcí výpovědi.

0.12 Druhý základní aspekt dichotomického pojetí větné modalita, modalita objektivní, postojem mluvčího není. Vyjadřování vztahu obsahu výpovědi k objektivní realitě je sice realizováno mluvčím, ale nevychází z něho, mluvčí není „modálním subjektem“ (původcem modalita, arbitrem modalnosti). Tento modální aspekt představuje tedy skutečnou modifikaci propozičního obsahu, při níž je propoziční obsah „obohacován“ o různé modální významy. Z tradičně rozlišovaných „druhů modalit“ sem patří zejména tzv. voluntativní modalita (Grepl, 1973) a dále by sem bylo možno zařadit vyjadřování toho, zda propoziční obsah platí podmíněně nebo nepodmíněně, tedy sféru modálních významů, kterou podle M. Grepla (1979) označujeme termínem způsob platnosti propozičního obsahu a z hlediska pojmu modalita věty termínem hypotetická modalita.³

1. Způsob platnosti propozičního obsahu přitom patří mezi ty druhy modalita, se kterými se až dosud prakticky vůbec nepočítalo, a ani ti badatelé, kteří tuto kategorii jako jednu ze součástí modálního komplexu postulovali, ji zatím systematicky nezkoumali.

Jevy, které s podmíněností platnosti propozičního obsahu souvisejí, byly sice v lingvistice i v logice již dříve poměrně detailně studovány, avšak izolovaně, bez jednotícího „zorného úhlu“. Buď se vycházelo od morfologické formy (v našem případě od indikativu a kondicionálu) a hledaly se funkční rozdíly mezi oběma mody v rámci věty jednoduché, což vedlo některé badatele k tomu, že za jeden z modálních typů vět pokládali vedle vět oznamovacích, tázacích a rozkazovacích i věty podmínkové (Trávníček, 1956), nebo se naopak zkoumaly podmínky, za kterých je možno kondicionál substituovat indikativem v rámci souvětí s vedlejší větou podmínkovou (Kubík, 1967; Svoboda, 1972). I když tyto výzkumy přinesly celou řadu pozoruhodných zjištění, nesměřovaly zatím k sjednocení obou pohledů, které by mělo jednak vymezit význam kategorie podmíněnosti a určit eventuální její dílčí hodnoty, jednak stanovit komplex všech jazykových prostředků, které se na vyjadřování této kategorie podílejí, a vyšetřit podmínky jejich distribuce, event. ekvivalence.

1.1 Domníváme se, že při řešení tohoto úkolu, k němuž má být tento příspěvek jednou z prvních „sond“, je výhodné vycházet od věty, a nikoli od morfologické kategorie. Na konstituování celkového významu věty se podílejí, jak známo, prostředky různých jazykových rovin (morfologické, syntaktické, lexikální, suprasegmentální), ale také celý komunikativní kontext, a proto je nutné důsledně odlišovat modalitu věty (resp. jeden její rámcový význam) od modalita predikačního jádra věty. To nás vede k tomu, že můžeme poměrně spolehlivě vyložit, které morfologické mody (jakožto prostředky spjaté s predikací) mohou na základě svých invariantních (nebo

² To platí, zdá se, beze zbytku opravdu jen pro hodnoty základní. Naproti tomu už v rámci imperativnosti (tj. jedné ze základních hodnot komunikativně intencionálního postoje) je mluvčí při volbě speciální subhodnoty do značné míry limitován celým komplexem mimojazykových okolností (pragmatických presupozic). Srov. např. známou skutečnost, že při volbě mezi „prosbou“ a „povelením“ je mluvčí determinován sociálním vztahem k adresátovi.

³ Patřila by sem zřejmě i negace, kdybychom ji spolu s Fr. Kopečným (1962) ohápali za součást modalita, a dále tzv. fázování.

aspoň hlavního a vedlejších) významů, představujících motivační bázi jejich funkčního využití, daný rámcový modální význam signalizovat. Je-li potom z kontextu (resp. situace) nebo z významu jiných jazykových prostředků konstituujících globální význam věty jasné, že rámcovým modálním významem věty je právě podmíněnost (popř. některá z významových hodnot podmíněnosti), může být v takových syntaktickosémantických strukturách ten člen morfologické kategorie, který na bázi svého významu daný modální význam signalizuje, substituován členem jiným, který „sám o sobě“ nic o daném modálním významu neříká.

2. Přesné vymezení významové složky hypotetické modalita je poměrně obtížné, a to nejen proto, že dosud chybí spolehlivé teoreticko-metodologické východisko, ale především pro složitost jevu samého.⁴

Předběžně — a jen velmi obecně — by bylo možno charakterizovat problematiku, jejímž jádrem je hypotetická modalita, jako vyjadřování vzájemného vztahu dvou (nebo i více) událostí, z nichž jedna vystupuje jako faktor podmiňující (antecedens) a druhá jako událost podmíněná (konsekvent). O přesnější postavení zmíněné relace již delší dobu usiluje nejen lingvistika, ale také logika.

2.1 V novější logicky orientované literatuře se většinou vychází z předpokladu, že takový vztah je možno vystihnout a popsat pomocí implikace, ať už v podobě tzv. materiální implikace nebo tzv. quasiimplikace (Settkorn, 1974). Ukazuje se však, že z hlediska lingvistického je přijetí uvedených koncepcí dosti problematické, neboť se v nich prakticky nepočítá s obsahovou (významovou) souvislostí mezi událostmi, které do takového vztahu vstupují. V této souvislosti se jeví jako závažný a pro lingvistiku podnětný příspěvek k hlubšímu pochopení podstaty uvedené relace pojetí S. Machové (1972), která používá tzv. aitiologické implikace. Vedle tzv. striktní implikace, která měla na lingvistiku vliv pouze okrajový, představuje právě aitiologická implikace nejzdařilejší pokus o vymezení jistého (v pojetí Machové kauzálního) vztahu mezi oběma jevy. Rozlišují se čtyři typy aitiologické implikace: (1) $[p \text{ c } q]$, jež odpovídá v podstatě vztahu mezi větou řídicí a podmínkou možnou, (2) $[p \text{ c}_1 \text{ q}] \rightarrow p$, jež odpovídá vztahu mezi větou řídicí a vlastní příčinou, (3) $[p \text{ c}_2 \text{ q}] \rightarrow \bar{p}$, odpovídající vztahu mezi řídicí větou a podmínkou neskutečnou, a (4) $[p \text{ c}_3 \text{ q}] = \text{df } / [p \text{ c } q] \& [V (q) \text{ c}_1 \text{ p}]$, odpovídající vztahu mezi řídicí větou a účelem.

2.11 Domníváme se, že pojetí S. Machové tvoří vhodné východisko i pro vymezení významové složky hypotetické modalita. Způsob platnosti propozičního obsahu věty bychom potom mohli charakterizovat jako vyjadřování

⁴ Srov. např. Danielsenovu (1968) téměř nepřehlednou metajazykovou definici německých podmínkových vět: „Deutsche wenn-Sätze, die eine conditio ausdrücken, bezeichnen ein Sachverhältnis (Vorliegen oder Nicht-Vorliegen, bzw. Eintreffen oder Ausbleiben), das den semantischen Charakter eines möglichen oder hypothetischen Eventuale hat, in der sprachlichen Form einer Protasis, welche in dem Sinne als Prämisse der Apodosis gilt, daß sich die Äusserung oder der Inhalt der Apodosis als Funktiv zu der Protasis verhält, wobei die Protasis meistens inhaltsmäßig (seltener nur syntaktisch — als Gliedsatz) für die Apodosis Umstand-Relevanz hat, und zwar eine Relevanz, die ausserordentlich oft von bedingter Natur ist; ein Konditionalsatz bezeichnet ein suppositives Eventuale, welches kraft seiner Umstand-Relevanz für die Apodosis die Aussage derselben irgendwie motiviert.“

podmíněné platnosti propozičního obsahu, spočívající na podmínkové relaci (tj. na typech (1) a (3) aitiologické implikace) mezi dvěma propozičními obsahy. Jde tedy o mezipredikátový vztah, vztah dvou propozičních obsahů, z nichž jeden má charakter okolnosti podmiňující a druhý události podmíněné. Bylo by jistě možné přijmout i řešení navrhané P. Adamcem (1977), který by chápal samu podmínkovou relaci jako predikát „být podmíněn“, jehož dva participanty tvoří propozice, reprezentované nejčastěji větou hlavní (konsekvent) a vedlejší větou podmínkovou (antecedens), resp. jejími nominalizacemi.

2.12 I v této otázce je však celá řada problémů, které jsme zatím řešit nemohli. Jde o to, co vlastně antecedens podmiňuje, jestliže propoziční obsah konsekventu má z hlediska výpovědní funkce (ilokuce) charakter imperativní nebo interogativní, tj. tehdy, kdy je krajně obtížné uvažovat o platnosti, resp. pravdivosti propozičního obsahu.

Zdá se např., že ve výpovědích majících statut imperativní není podmiňován propoziční obsah konsekventu, nýbrž postojový predikát:

(1) *Jestliže bude pršet, běž do kina.*

Domníváme se, že zvláště výrazně a názorně se tento náš předpoklad manifestuje tehdy, je-li podmiňovaný postojový predikát realizovaný slovesným predikátorem:

(1a) *Jestliže bude pršet, rádím ti, abys šel do kina.*

Naproti tomu v rámci výpovědi majících statut interogativní je patrně podmiňována platnost propozičního obsahu, a nikoli postojový predikát:

(2) **Jestliže bude pršet, ptám se tě, zda půjdeš do kina.*

2.13 Se zřetelem k tomu by bylo patrně vhodnější charakterizovat podmínkovou relaci jako vztah, kdy platnost propozičního obsahu antecedentu vymezuje „sféru působnosti“ konsekventu. V tomto příspěvku si však budeme všimnout pouze těch výpovědí, v nichž jde skutečně o podmíněnou platnost propozičního obsahu věty, tedy výpovědi majících z hlediska své výpovědní funkce status oznámení a otázky.

2.2 V rámci takto chápané kategorie způsob platnosti propozičního obsahu by bylo možno dále rozlišovat několik základních významových hodnot. Východiskem našich pozorování, směřujících k vymezení těchto významových hodnot, je předpoklad, že vzhledem k charakteru podmínkové relace bude nutno zkoumat a zjišťovat, jaké sémantické vlastnosti má antecedens.

Nemalé nesnáze při vymezování antecedentu a jednotlivých typů podmínky byly do značné míry způsobovány tím, že výrazové prostředky pro signalizaci tzv. nereálné podmínky se uplatňují také v rámci podmínky skutečné (reálné, možné). Tradiční školské gramatiky proto většinou rozlišují podmínku reálnou a podmínku nereálnou, přičemž se říká, že vedlejší věty s *jestliže* vyjadřují podmínku reálnou (tj. podmínku, s jejímž uskutečněním se počítá) a věty s *kdoby* podmínku nereálnou (tj. podmínku, s jejímž uskutečněním se nepočítá, nebo která nenastala). J. Bauer (1960) naproti tomu vedle podmínky reálné (okolnosti, jejíž uskutečnění se předpokládá) a podmínky nereálné (okolnosti jen myšlené, jejíž uskutečnění buď nenastalo, nebo se s ním nepočítá) odlišuje ještě podmínku možnou (okolnost, která by mohla nastat). Ta ovšem netvoří podle jeho názoru speciální typ, neboť po výrazové stránce se stýká jak s podmínkou reálnou, tak i nereálnou.

Proti uvedeným (a podobným) koncepcím byla snesena řada závažných argumentů (srov. např. práci M. Kubíka (1967), v níž se mj. přesvědčivě dokazuje, že věty s *kdyby* nevyjadřují vždy podmínku nereálnou, nýbrž často také podmínku, která se uskutečnit může), v jejichž světle se od uvedené kategorizace postupně upouští a s prosazující se „sémantizací“ syntaxe se v podstatě přijímá rozlišování podmínky možné a podmínky neskutečné. Zvláštní typ podmínky možné tvoří podmínka reálná.

2.21 Podmínkový vztah s podmínkou možnou spočívá potom na významu „možná platnost p předpokládá platnost q“; podmínkový vztah s podmínkou nereálnou naproti tomu na významu „mohlo být p, ale/ovšem muselo by být q, (jenže) q nebylo, a tedy nemohlo být p“. Jak výstižně upozorňuje, H. Krížková-Běličová (1979), u podmínky možné je přechod od platnosti potenciální k faktické možný, kdežto v případě podmínky nereálné je představovaná platnost vět uváděna do vztahu podmínkového omezena jen na rovinu abstraktní možnosti.

Z tohoto hlediska, tj. v závislosti na charakteru antecedentu, by bylo možno v rámci hypotetické modalidy, jak byla vymezena v 2.11, rozlišovat dvě základní hodnoty: podmíněnou událost realizovatelnou (PUR) a podmíněnou událost nerealizovatelnou (PUN).

2.211 Podmíněná událost realizovatelná

Ukazuje se, že chápeme-li propoziční obsah konsekventu jako PUR, má antecedens podmínkové relace charakter podmínky možné (2.21). Pokud jde o sémantické vymezení podmínky možné, lze ji chápat také ve smyslu podmiňující okolnosti, o které mluví v okamžiku mluvního aktu neví, zda platí, může platit, nebo platit nemusí.

V této souvislosti lze upozornit na jeden fakt naší tezi podporující, na který se většinou zapomíná. Zdá se, že propoziční obsah reprezentující podmínku možnou (podobně jako propoziční obsah s postojem otázkovým) nemůže být modifikován hodnotami jistotní modalidy — na rozdíl od jiných typů aitiologické implikace, např. od příčiny. Srov.:

(3) **Jestliže bude asi (patrně, možná, určitě) pršet, nepříjdu.*

(4) *Protože asi (patrně, možná, určitě) bude pršet, nepříjdu.*

2.212 Podmíněná událost nerealizovatelná

Budeme-li při vymezení PUN vycházet opět z charakteru podmínkové relace, ukazuje se, že antecedens lze specifikovat ve smyslu podmínky neskutečné (2.21). Znamená to, že jde o takovou podmiňující okolnost, o níž mluví ví, že v okamžiku mluvního aktu neplatí, resp. je přesvědčen, že neplatí.

2.3 Pokud jde o výrazovou stránku hypotetické modalidy a jejich základních významových hodnot, jako hlavní prostředek slouží morfologická kategorie slovesného způsobu. Na bázi invariantního významu, který jsme se pokusili pro jednotlivé morfologické módy stanovit (Karlík, 1980), je základním prostředkem signalizace podmíněné platnosti propozičního obsahu forma morfologického kondicionálu, ale využito může být i forem indikativních. Vlastní morfologická kategorie kondicionálu je, jak známo, tvořena v češtině dvěma formami, které jsou terminologicky zakotvené jako kondicionál přítomný a kondicionál minulý. Těchto forem, mezi nimiž není podle našeho názoru rozdíl temporální (Karlík, 1980), a jednotlivých skutečně

časových forem indikativních se používá k signalizaci obou základních hodnot hypotetické modalidy. Jejich distribuce je závislá na celé řadě okolností, zejména na tom, zda a jakým způsobem je v syntaktické struktuře explicitně vyjádřen antecedens, a dále např. na tom, jaká je temporální orientace propozičního obsahu věty.

Tyto obecné postuláty se nyní pokusíme konkretizovat analýzou vět signalizujících PUR a PUN.

3. Podmíněná událost realizovatelná

Daná hodnota hypotetické modalidy je signalizována především jednotlivými časovými formami morfologického indikativu a formou kondicionálu přítomného. Bude ovšem ještě třeba detailně vyšetřit a popsat distributivní podmínky užití těchto forem, a to z několika aspektů, z nichž na dva chceme upozornit.

Zdá se, že relevantní roli hraje zejména okolnost, zda je nějak explicitně v syntaktické struktuře signalizován antecedens. Na základě našich pozorování můžeme předpokládat, že je-li explicitně signalizován antecedens (např. vedlejší větou podmínkovou, resp. jejími nominalizacemi — v podobě infinitivu, participií, popř. substantivními výrazy —, formou morfologického imperativu), PUR se v podstatě může vyjadřovat jak morfologickým indikativem, tak i morfologickým kondicionálem přítomným, a někdy se proto v takových případech mluví o neutralizaci opozice indikativ x kondicionál (Svoboda, 1972). Je ovšem třeba poznamenat, že zmíněná neutralizace není patrně možná ve všech případech, jak ukážeme dále. Není např. ve strukturách signalizujících tzv. podmínku reálnou: užívá se v nich pouze forem indikativních: *Bylo-li krásné počasí, chodila se s dětmi koupat; Jestliže dáme do vody cukr, rozpustí se; Jestliže všichni odjeli, odjedou i já* apod.

Naopak není-li v syntaktické struktuře explicitně signalizován antecedens, zdá se, že PUR je vyjadřována pouze formami kondicionálu přítomného a substitutece morfologickým indikativem zde většinou možná není, má-li být propoziční obsah chápán skutečně jako PUR:

(5) *Petr by do školy v pět hodin nešel.*

(6) *Petr do školy v pět hodin nepůjde.*

Poznámka: V této souvislosti chceme připomenout jeden zajímavý jev, který souvisí s otázkou, jakými prostředky je vlastně ve strukturách typu (5) signalizován antecedens. Nominální výraz *Petr* mající funkci antecedentu hraje speciální roli v rámci tématické části věty. Stává se tím, čemu V. Mathesius (1939) říká „centrum východiště“, totiž aktuálnějším prvkem tématu než ostatní tematické prvky. A. Svoboda (1981) zkoumal tento prvek z hlediska Firbasovy teorie aktuálního členění a dospěl k závěru, že jde o nejdůležitější (výpovědně nejdynamičtější) prvek tématu, pro který zavedl název diatéma. Diatéma a vlastní rema věty stojí v jisté opozici, která má často tendenci být rámcově uchována v několika po sobě jdoucích větách. Taková „standing opposition“ podstatně přispívá k jasnému vyznačení diatématu mezi ostatními tematickými prvky: *Dnes by ho lékaři patrně zachránili, v roce 1881 neměl naději.*

Diatématické prvky bývají kontextově nezapojené i kontextově zapojené. U kontextově nezapojených již samotná nezapojenost signalizuje vyšší stupeň výpovědní dynamičnosti v rámci tématu, u kontextově zapojených diatémat k vysoké výpovědní dynamičnosti zásadní měrou přispívá dodatečná sémantická náplň, která je na tyto prvky ve formě podmiňující okolnosti „naložena“.

Všechny případy našich nominálních antecedentů fungují v tématických částech vět jako diatéma, která v současné češtině projevují silnou tendenci stát na prvním místě ve výpovědi:

(7) *Jenom dobrý psycholog by zachytil v jeho očích ukrytou veselost, smysl pro humor.*

(8) *Do Vídně! V Bonnu by mé umění vyvětralo.*

(9) *To je ovšem jen suchý děj, hudba by vám pověděla víc.*

Jestliže je antecedens explicitně signalizován, PUR může být v zásadě signalizována morfologickým indikativem a kondicionálem přítomným. Ačkoli zde nemůžeme zkoumat všechny distributivní podmínky, dá se říci, že v podstatě může být PUR signalizována morfologickým indikativem. Forma kondicionálu přítomného je, jak se zdá, s formami indikativními funkčně ekvivalentní zejména tehdy, jde-li o futurálně chápané události: (10)—(10a), (12)—(12a):

(10) *Kdybys od zítřka přestal kouřit, přestaneš určitě kašlat.*

(10a) *Kdybys od zítřka přestal kouřit, přestal bys určitě kašlat.*

Naproti tomu události temporálně orientované do přítomnosti, a zejména potom do minulosti (tvořící plynulý přechod ke vztahu vlastní příčiny) možnost užití kondicionálu přítomného vylučují:

(11) *Jestliže jsi pracoval, měl jsi peníze.*

(11a) **Jestliže jsi pracoval, měl bys peníze.*

Závažným faktem, podmiňujícím distribuci obou slovesných modů, se současně jeví způsob, jak je antecedens realizován.

3.1 Nejprve budeme ve smyslu postulovaných východisek analyzovat struktury, v nichž je explicitně vyjádřen antecedens.

3.11 Antecedens má podobu vedlejší věty se spojkou *jestliže*, *-li*, *když*, *kdyby*, *jestli*, *pakli*, *pokud* aj.

Jestliže je vedlejší věta ztvárněna spojkami typu *jestliže*, *-li* a její VF je ve tvaru indikativu, PUR může být exponována především formami morfologického indikativu; kondicionál přítomný lze užít v těchto strukturách zejména tehdy, jde-li o události v budoucnosti:

(12) *Jestliže všechno dobře dopadne, vyrazíme spolu kočárem za město.*

(12a) *Jestliže všechno dobře dopadne, vyrazili bychom spolu kočárem ze město.*

(13) *Zachce-li se mu, budeme před ním chodit i po čtyřech||chodili bychom před ním i po čtyřech.*

Pokud je ovšem vedlejší věta ztvárněna uvedenými spojkami a VF je ve tvaru kondicionálu přítomného, resp. v současné jazyce častější formou se spojkou *kdyby* (s kondicionálem přítomným) — může to být, zdá se, zejména tehdy, vyjadřuje-li se podmiňující okolnost v budoucnosti — k jednoznačné signalizaci PUR slouží forma indikativní s futurálním významem:

(14) *Kdybych prodal auto, koupím si vilku.*

Je-li v takových syntaktických strukturách ve větě hlavní kondicionál přítomný, jde většinou o formy homonymní, s významem PUR i PUN:

(15) *Kdybych prodal auto, koupil bych si vilku.*

(15a) *Jestliže prodám auto, koupil bych si||koupím si vilku.*

(15b) *Kdybych prodal auto, byl bych si koupil vilku.*

3.12 Antecedens má podobu nominalizované věty vedlejší.

Všimáme si především nominalizací infinitivem, participii a výrazy substantivními. Vzhledem k charakteru příspěvku nemůžeme zkoumat jednotlivé podmínky a možnosti těchto nominalizací, i když jde o problematiku lingvisticky neobyčejně zajímavou.

3.121 Nominalizace infinitivem

Předpokládáme, že nominalizace vedlejší věty infinitivem je v zásadě možná především v rámci struktur „akcidenčních“ (tj. takových, které jsou přímo zakotveny vzhledem ke konkrétní promluvové situaci), zatímco struktury „non akcidenční“ uvedenou nominalizací nepřipouštějí.

PUR bývá v takových syntaktických strukturách exponována indikativními formami s futurální platností a (zřídka) kondicionálem přítomným:

(16) *Dát na hrob jeden květináč, stýděla bych se vyjít na ulici.*

(17) *Dát jim každému do ruky pilu, (a) pokáceli by za půl hodiny celou Šumavu||pokácejí za půl hodiny celou Šumavu.*

3.122 Nominalizace participii

Předpokládáme-li, že se při nominalizacích některé dílčí významové aspekty v různé míře „ztrácejí“ (což vede ve svých důsledcích k časté funkční homonymii nominalizovaných struktur obecně), soudíme, že víceméně jednoznačným formálním exponentem PUR v těchto syntaktických strukturách je právě kondicionál přítomný. Tím ovšem není řečeno, že by PUR v takových strukturách nemohla být signalizována i formou indikativu; je však třeba počítat s tím, že právě takové věty (18) bývají většinou homonymní (např. s vlastní příčinou):

(18) *Pozorováno z okna, zdá se, že je teplo.*

(18a) *Jestliže pozorujeme počasí z okna, zdá se, že je teplo||zdálo by se, že je teplo.*

(18b) *Protože pozorujeme počasí z okna, zdá se, že je teplo.*

(19) *Pozorováno z okna, dálo by se, že je teplo.*

(20) *Dogmaticky vzato, byl by to vlastně třídní nepřítel.*

(21) *Vycházejíce z takového pojetí, museli bychom konstatovat, že obecné kategorie neexistují.*

3.123 Nominalizace substantivními výrazy

V této souvislosti máme na mysli zejména dva typy:

a) Předně jde o výrazy, jejichž jádrem je většinou deverbativní nebo deadjektivní substantivum, typu *v případě* N_{gen} , *za podmínky* + N_{gen} , *s podmínkou* N_{gen} , *za předpokladu* + N_{gen} , které by bylo v jistém smyslu možno pokládat za nominalizace struktur, v nichž je podmínková relace signalizována lexikálně, typu *Přijdu tam v případě, že budeš nemocný.* → *Přijdu tam v případě tvé nemoci.* H. Křížková-Běličová (1979) upozorňuje, že mezi uvedenými nepravými předložkami existují ještě jemné významové rozdíly. Např. *pod/s podmínkou* + N_{gen} představuje vědomě kladný předpoklad reakce ze strany subjektu, kdežto *v případě* + N_{gen} je z tohoto hlediska nepříznačové.

PUR je v takových syntaktických strukturách dostatečně vyjadřována indikativními formami. Formy kondicionálu přítomného, pokud slouží k signalizaci PUR, jsou funkčně ekvivalentní s indikativními formami s futurálním významem:

(22) *V případě neúspěchu bych na tu zkoušku šel až po vánocích.*

(22a) *V případě neúspěchu příjdu na tu zkoušku až po vánocích.*

b) Dále jde o nominalizované výrazy typu *při* + N_{loc} , *za* + N_{gen} , *bez* + N_{gen} , *na* + N_{acc} , *s* + N_{instr} apod., které ovšem vedle podmínky mohou signalizovat i vztahy jiné povahy, např. vlastní příčinu.

Má-li být vyjádřena PUR, bývá VF ve tvaru morfologického kondicionálu přítomného:

(23) *S tvým svolením bych tam šel.*

Zdá se, že kondicionál přítomný v takových syntaktických strukturách signalizuje pouze samu podmínkovou relaci a pro jednoznačnou identifikaci významové hodnoty hypotetické modality (tj. zda jde o PUR nebo PUN) je třeba znát komunikativní kontext. Srov.:

(24) *Na potvrzení bych tu knihu vydal.*

(25) *Bez Soni by nebyl sukses.*

Naproti tomu tytéž struktury s VF ve tvaru indikativním jsou homonymní v jiném smyslu: mohou vyjadřovat jednak PUR (zejména, jde-li o události zařazené do budoucnosti), jednak vlastní příčinu:

(26) *Bez tvé pomoci to nedokáži.*

(26a) *Jestliže mi nepomůžeš, nedokáži to.*

(26b) *Protože mi nepomůžeš, nedokáži to.*

3.13 Antecedens je vyjádřen formou morfologického imperativu.

Tento typ je běžný např. v ruštině. Podle názoru M. Kubíka (1967) však v češtině imperativ není formálním signálem podmínkové relace, na rozdíl právě od ruštiny, kde vlastně supluje spojku, a může se proto vztahovat také např. k 1. a 3. os. (*Přidi ja vovremja, ničego by ne slučilos'.*)

V češtině může být v syntaktických strukturách s imperativem ve funkci antecedentu PUR vyjádřena jak formou indikativu, tak kondicionálu přítomného. Je možno patrně uvažovat o dvou typech:

a) *Dej mu pětkorunu, (a) bude ti líbat ruce/(a) líbal by ti ruce.*

Sem se hlásí i známé a často citované Trávníčkovy příklady:

(27) *Pust psa pod stůl, poleze i na stůl.*

(28) *Čiň čertu dobře, peklem se ti odmění.*

b) *Počkej, zmokl bys/zmokeš.*

V těchto strukturách má imperativní forma skutečně imperativní funkci a větou s kondicionálem nebo indikativem se vlastně vyjadřuje důvod:

(29) *Ten meloun nesněž najednou, dostala bys migrénu.*

(30) *Nechtějte číst takové spisy, zbláznil byste se.*

Živé jsou také konstrukce typu *Umyj to nádobi a můžeš jít ven.*

3.2 V následujících poznámkách budeme věnovat pozornost strukturám, v nichž není antecedens explicitně signalizován.

Pokusili jsme se naznačit (v. 3.), že pokud není antecedens explicitně vyjádřen, PUR bývá exponována formami kondicionálu přítomného. Právě v takových strukturách se totiž nejvýrazněji projevuje privativní charakter opozice obou morfologických modů v tom smyslu, jak se často chápe v sémantické morfologii. Zatímco indikativ „nic o podmíněné platnosti propozičního obsahu neříká“, a může tedy na bázi své bezpříznakovosti PUR vyjadřovat zejména ve výpovědích, v nichž je explicitně antecedens vyjádřen, kondicionál jako příznakový člen opozice funguje jako výrazový prostředek

PUR i ve strukturách, v nichž podmiňující okolnost žádným ze standardizovaných prostředků vyjádřena není. Jednoznačná identifikace podmiňující okolnosti je potom do značné míry závislá právě na kontextu:

(29) *Myslela jsem, že půjdeš na tu jejich slavnost. Bude to otrava, ale přišla bys na vzduch.*

(30) *Jo, hochu! S tím mým srdcem na slunce! To by mě doktor hnál.*

Funkce antecedentu mohou nabývat přímo ve výpovědi jednotlivé větné členy. Upozornili jsme již (v poznámce v 3.) na silnou tendenci klást tyto výrazy jako diatémata na první místo ve větě (výraz je současně nositelem vedlejšího větného přízvuku):

(31) *Jeho jmenování by znamenalo pokračovat bez jakéhokoli otřesu.*

(32) *U nás na dráze by se nehodil ani k senkrovně.*

4. Podmíněná událost nerealizovatelná

Tato hodnota hypotetické modalit je signalizována především oběma formami kondicionálu, ale může být jako výrazového prostředku použito i indikativu (hlavně préterita). Předpokládáme, že právě v rámci této významové hodnoty se manifestuje opozice obou forem kondicionálu ve smyslu, jak jsme se ho snažili naznačit (Karlík, 1980). Jsou-li naše názory správné, znamenalo by to, že kondicionál minulý je příznakovým členem opozice a má význam nerealizovatelnosti podmíněného děje. Naproti tomu forma kondicionálu přítomného je člen vzhledem k tomuto rysu bezpříznakový, a může proto PUN vyjadřovat pouze ve vhodných kontextech. Bude proto třeba podmínky distribuce obou kondicionálových forem a formy indikativní ve funkci výrazových prostředků PUN zjišťovat. Předběžně lze říci, že v podstatě platí pravidlo, že forma kondicionálu přítomného „stačí“ k signalizaci PUN v takových syntaktických strukturách, jejichž antecedens má formu, která může vyjadřovat podstatný smysl podmínky neskutečné, totiž „vím, že propoziční obsah neplatí“ (viz. 2.212). Jde především o formální ztvárnění antecedentu vedlejší větou s *kdyby* (VF ve tvaru kondicionálu minulého) (33), resp. výrazem, kterým lze zařadit událost do minulosti (33a):

(33) *Kdyby byl přišel, ukázal bych mu mladé králičky.*

(33a) *Včera bych mu ukázal mladé králičky.*

Naproti tomu v rámci výpovědi, jejichž antecedens není ztvárněn formou, která význam „vím, že propoziční obsah neplatí“ zřetelně vyjadřuje, slouží jako jednoznačný exponent PUN kondicionál minulý:

(34) *Kdyby se jí udělalo špatně, byl bych ti přece zatelefonoval.*

(35) *Zítřej bych tam byl beztak jel.*

(36) *Tatínek by tam byl určitě neusnul.*

4.1 Nejprve budeme opět analyzovat syntaktické struktury, jejichž antecedens explicitně vyjadřuje smysl „vím, že propoziční obsah neplatí“.

4.11 Antecedens je ztvárněn vedlejší větou, která má formu *kdyby* (kondicionál minulý).

PUN se v takových syntaktických strukturách vyjadřuje jak kondicionálem minulým, tak i kondicionálem přítomným a indikativem préterita. Na první pohled by se mohlo zdát, že právě v těchto souvětných formách se mezi oběma kondicionálovými formami manifestuje rozdíl, který předpokládal

M. Dokulil (1967) a E. Macháčková (1980), že tedy kondicionál minulý označuje PUN v minulosti, zatímco kondicionál přítomný takové časové zařazení nevyjadřuje:

(37) *Kdybych byl vyhrál ve sportce, byl bych si koupil novou škodovku.*

(37a) *Kdybych byl vyhrál ve sportce, koupil jsem si novou škodovku.*

(37b) *Kdybych byl vyhrál ve sportce, koupil bych si (včera, dnes, zítra) novou škodovku.*

Avšak i zde se uplatňuje opozice realizovatelnost $\times$ nerealizovatelnost podmíněného děje, jak to velmi výstižně konstatuje Fr. Kopečný (1962). Ve výpovědi *Kdyby nebyla včera zemřela, byla by se za měsíc dožila 60 let* „užije se kondicionálu minulého i pro (nyní už logicky nemožný) budoucí důsledek očekávaný“ (s. 115):

(38) *Kdyby je byl nechal, každý by byl zítra věřil, že se tu stalo prostě neštěstí.*

(39) *Kdyby starý Novák nebyl umřel, byl bych mohl nosit mamince až do vánoc čerstvé ovoce.*

4.12 Antecedens je ztvárněn nominálním výrazem, který má charakter časového indexu orientujícího propoziční obsah do minulosti.

Také v těchto syntaktických strukturách slouží k signalizaci PUN obě kondicionálové formy, avšak nikoli (na rozdíl od 4.11) indikativ. Výpovědi (37)–(39) mají totiž formu, která explicitně vyjadřuje antecedens, a proto pro vyjádření podmíněného děje může být příznakový člen nahrazen bezpříznakovým (tj. kondicionál indikativem), ale současně mají i formu, která vyjadřuje smysl „vím, že propoziční obsah neplatí“, a proto pro vyjádření nerealizovatelnosti může být příznakový člen nahrazen bezpříznakovým (tj. kondicionál minulý kondicionálem přítomným). Naproti tomu v rámci výpovědi s nominálním výrazem s časovou platností minulou právě kondicionálová forma jako jediný gramatický prostředek signalizuje okolnost, že jde o děj podmíněný, a proto kondicionál indikativem substituovat nelze, aniž by se nezměnil význam věty:

(40) *Včera bych mu byl zatelefonoval.*

(41) *Včera jsem mu zatelefonoval.*

Právě proto, že smysl „vím, že propoziční obsah neplatí“ tyto syntaktické struktury lexikálně vyjadřují, může být kondicionál minulý substituován kondicionálem přítomným:

(40a) *Včera bych mu zatelefonoval.*

4.13 Antecedens je ztvárněn vedlejší větou, která má formu *kdy* (kondicionál přítomný) a v níž je lexikálními prostředky signalizováno, že jde o událost minulou.

Také v těchto syntaktických strukturách slouží k signalizaci PUN obě kondicionálové formy i indikativ:

(42) *Kdyby v mládí Ludvík méně vysedával za klavírem, byl by dnes lépe uměl pochopit, v čem je síla žen.*

(42a) *Kdyby v mládí Ludvík méně vysedával za klavírem, lépe by dnes uměl pochopit, v čem je síla žen.*

(42b) *Kdyby v mládí Ludvík méně vysedával za klavírem, lépe dnes uměl pochopit, v čem je síla žen.*

4.2 Dále si povšimneme syntaktických struktur, jejichž antecedens explicitně smysl „vím, že propoziční obsah neplatí“ nevyjadřuje.

4.21 Antecedens je ztvárněn vedlejší větou, která má formu *kdy* (kondicionál přítomný).

PUN je v takových syntaktických strukturách jednoznačně exponována formou kondicionálu minulého, pokud antecedens vyjadřuje propoziční obsah, který může v reálném světě platit.

(43) *Kdyby Francouzi žádali ještě víc, byl by i to snad musel dát.*

Kdyby byl v uvedeném výpovědním typu konsekvent ztvárněn větou s VF ve tvaru kondicionálu přítomného, mohl by být podmíněný děj homonymní (ve smyslu PUR i PUN):

(44) *Kdyby Francouzi žádali ještě víc, musel by i to snad dát.*

(44a) *Kdyby Francouzi žádali ještě víc, byl by i to snad musel dát.*

(44b) *Kdyby Francouzi žádali ještě víc, bude muset snad i to dát.*

PUN může být ovšem i v těchto syntaktických strukturách dostatečně signalizována formou kondicionálu přítomného, zejména potom tehdy, když mluvčí může předpokládat, že se vcelku obecně ví (anebo že to ví aspoň adresát), že propoziční obsah antecedentu neplatí (platit nemůže):

(45) *Kdyby žil Einstein, určitě by se dnešní fyzice divil.*

(46) *Kdybych měl tři ruce, snadno bych to dokázal.*

4.22 Antecedens má formu nominalizované věty vedlejší.

4.221 Nominalizace substantivními výrazy

a) V rámci nominalizací typu *v případě* + N_{gen} , *za podmínky* + N_{gen} , *s podmínkou* + N_{gen} aj. se k vyjádření PUN používá formy kondicionálu minulého, resp. i indikativu préterita:

(47) *Byl bych tě přišel navštívit v případě, že bys byl nemocný.*

(47a) *Byl bych tě přišel navštívit v případě tvé nemoci.*

(47b) *V případě tvé nemoci jsem tě navštívil.*

Ztvárnění konsekventu VF s formou kondicionálu přítomného může naproti tomu vést k homonymii PUR a PUN. Zdá se, že častěji v takových syntaktických strukturách kondicionál přítomný vyjadřuje PUR (a je ekvivalentní s indikativními formami s futurální platností):

(48) *V případě tvé nemoci bych tě přišel navštívit.*

(48a) *V případě tvé nemoci tě přijdu navštívit.*

b) V rámci struktur s nominalizovanými výrazy typu *při* + N_{loc} , *za* + N_{gen} , *bez* + N_{gen} , *s* + N_{instr} aj. je užití kondicionálu minulého pro vyjádření PUN téměř obligátní. Struktury s VF ve tvaru indikativu préterita vyjadřují vlastní příčinu (pokud nominalizovaný výraz není diatématem) (50):

(49) *S tvým souhlasem bych to udělal.*

(50) *S tvým souhlasem jsem to udělal.*

Forma kondicionálu přítomného je v rámci těchto syntaktických struktur často homonymní (vyjadřuje PUR i PUN):

(50) *S tvým souhlasem bych to udělal.*

(50a) *Když s tím budeš souhlasit, tak to udělám.*

(50b) *Kdybys s tím byl souhlasil, tak bych to (byl) udělal.*

Poznámka: K výpovědím uvedeného typu je třeba dále poznamenat, že určité formy (např. s nominalizací typu *na* + N_{loc}) ve vhodných pragmatických kontextech mohou vyjadřovat různé dílčí postojoyé hodnoty. Formy s kondicionálem minulým se na bázi jeho obecného významu potenciálně mohou stát výrazovým prostřed-

kem takových postojových hodnot, jejichž významová struktura obsahuje jako jeden z elementárních modálních smyslů (Karlík, 1982) právě „vím, že neplatí propoziční obsah“. Tato potenciální schopnost se skutečně také využívá k signalizaci jedné z hodnot emocionálně hodnotícího postoje – zklamání, rozmrzelosti, že se něco nestalo tak, jak si mluvčí představoval: *Na tvém místě bych byl, kamaráde, mlčel* (= měl jsi mlčet).

Naproti tomu syntaktické struktury s kondicionálem přítomným se mohou stát výrazovým prostředkem rady, doporučení (jedné z hodnot imperativního postoje): *Na tvém místě bych, kamaráde, mlčel*. (= měl bys mlčet), resp. výčitky.

4.222 Nominalizace infinitivem

Ukazuje se, že zde jde o infinitiv ve dvou sémantických funkcích, tzv. podmínkový infinitiv a tzv. volitivní infinitiv, přičemž oba jsou diferencovány také na výrazové rovině.

Je-li antecedens ztvárněn infinitivem podmínkovým, většinou nelze užít spojky *a*. V takových syntaktických strukturách slouží potom k vyjádření PUN obě kondicionálové formy:

(51) *Nebýt zapomenuté čepice a nedopalku, nebyla by jeho přítomnost tušila ani matka.*

(51a) *Nebýt zapomenuté čepice a nedopalku, netušila by jeho přítomnost ani matka.*

Je-li naproti tomu antecedens realizován infinitivem volitivním, lze většinou spojky *a* užít a k jednoznačné signalizaci PUN slouží pouze kondicionál minulý:

(52) *Dát mu tak do kapsy třeba deset tisíc, (a) byl by je dokázal utratit za jediný večer.*

Struktury s kondicionálem přítomným jsou naproti tomu homonymní (opět v smyslu PUR a PUN):

(53) *Dát mu do kapsy třeba deset tisíc, (a) dokázal by je utratit za jediný večer.*

(53a) *Když mu dáš do kapsy třeba deset tisíc, dokáže je utratit za jediný večer.*

4.23 Závěrem si všimneme struktur, v nichž není antecedens explicitně vyjádřen.

Není-li ve výpovědi žádným způsobem explicitně vyjádřena podmiňující okolnost, zdá se, že PUN je exponována pouze formou kondicionálu minulého ve všech časových plánech a substituce kondicionálem přítomným ani indikativem většinou možná není, má-li být propoziční obsah chápán skutečně ve smyslu PUN:

(54) *Teď už bychom byli bývali seděli někde v restauraci.*

(55) *Zítřka bych byl pro tebe beztak poslal auto.*

(56) *Já bych tam s ním byla určitě šla.*

Upozornili jsme už, že výraz mající charakter antecedentu stává jako diatéma zpravidla na prvním místě ve výpovědi.

Podmiňující okolnost ovšem pochopitelně může být známá také z kontextu nebo ze situace:

(57) *Kdo ví, jestli článek četla. Byla by mu jistě odpověděla sama.*

(58) *Toužila slyšet otázky. Byla by na ně vděčně a obšírně odpovídala.*

5. Závěrem je třeba připomenout, že jsme v tomto příspěvku nemohli ani zdaleka řešit celou složitou problematiku související se způsobem platnosti

propozičního obsahu. Avšak již z toho, co jsme se pokusili vyložit, vyplývá, že některé syntaktické struktury mající (souvětnou) formu typickou pro vyjadřování implikace (podmínkové relace) do oblasti hypotetické modalit nepatří. Pro ilustraci uvedeme alespoň několik typů:

O funkcích souvětných výpovědí *Nemýlím-li se, jste profesor Novák, Jestliže mi Petr půjčí stokrunu, nechám si provrtat koleno, Jestliže Pavel nepřišel, pak je nemocný* v rámci vyjadřování jistotně modalitního postoje a o formálních projevech, kterými se tyto výpovědi liší od struktur signalizujících podmínkovou relaci, píše Karlík (1982).

Avšak ani ve strukturách typu *Budu-li mít v ruce noviny, Sparta vyhrála* nelze mluvit o reprezentaci podmínkové relace (vítězství Sparty nezávisí na tom, zda budu mít v ruce noviny či ne). Spíše by bylo možno při interpretaci těchto forem uvažovat o tom, že jsou vyjádřením instrukce, jak má adresát (v budoucnu) dešifrovat (i nejazykový) znak, jehož význam má zůstat ostatním potenciálním příjemcům utajen (mluvčí je vlastně tvůrcem znaku).

Podobně ve výpovědích typu *Byl-li Petr dobrý student, byl Pavel génius* nejde o podmínkovou relaci, nýbrž o více nebo méně modifikovaný odporovací poměr mezi dvěma propozičními obsahy (*Petr byl dobrý student, ale (kdežto) Pavel byl génius*). Fr. Daneš (1963) k tomu poznamenává, že větou s *jestliže* se jistý obsah odsunuje do pozadí, takže obsah věty hlavní vystupuje do popředí. Budeme-li s tímto názorem souhlasit, bylo by patrně třeba zvážit, zda zde vlastně nejde o prostředek hierarchizace na úrovni celých propozic (podobně jako se pracuje s hierarchizací na úrovni participantů).

Značně komplikovaná je sémantická interpretace výpovědí typu *Jestli (pokud) mu něco schází, je to ženská*, o nichž se tvrdívá, že věta hlavní podává doplnění obsahu, který je vyjádřen větou s *jestliže*, nebo se na ně ptá.

Zvláštní postavení mají výpovědi typu *Kdyby mě někdo hledal, jsem na fakultě*. Zdá se, že jde v zásadě o struktury, v nichž je na výrazové rovině elidován konsekvant, tj. výraz *jsem na fakultě* by byl vlastně propoziční participant k nějakému elidovanému predikátu dicendi (*Kdyby mě někdo hledal, řekni mu, že jsem na fakultě*).

5.1 Domníváme se, že další promyšlení otázek, které do oblasti hypotetické modalit patří, přispěje současně i k řešení problémů obecnější povahy — poznávání vztahu mezi rovinou morfologickou a syntaktickou. Právě hypotetická modalita je totiž, jak se ukazuje, oním rámcovým (dílčím) významem celkového významu věty, kde se manifestuje opozice indikativ $\times$ kondicionál a kde se také výrazně projevují funkční rozdíly mezi jednotlivými formami obou morfologických modů. V dalších výzkumech se proto bude nutno zaměřit právě na zjišťování distribuce jednotlivých forem obou modů, a to i z hlediska časového zařazení podmiňující okolnosti, i z hlediska temporální orientace podmíněného děje. Pozornost bude však třeba současně věnovat také úloze vidu, jak upozorňuje G. Horák (1958).

Z hlediska komplexnosti popisu výrazové stránky hypotetické modalit bude potom třeba zkoumat i konstrukce typu *Dáte branku, zvítězíte, nedáte branku, prohrajete*, resp. odhalovat a popisovat i struktury další.

SEZNAM LITERATURY

- ADAMEC, P.: *Sémanticko-syntaktické rysy nominalizovaných výrazů adverbialního charakteru v současné ruštině*. Bulletin ruského jazyka a literatury, XXI, 1977, s. 31–49.
- BAUER, J.: *Vývoj českého souvětí*. Praha 1960.
- DANĚŠ, Fr.: *Konfrontační souvětí se spojkami jestliže, zatímco, aby, když*. NŘ, 46, 1963, s. 113–130.
- DOKULIL, M.: *K modální výstavbě věty*. In: Studie a práce lingvistické I. Praha 1954, s. 255–262.
- DOKULIL, M.: *K pojetí morfologické kategorie*. Jazykovědný časopis, 1954, s. 15–37.
- DUROVIČ, L.: *Modálnosť*. Bratislava 1956.
- DANIELSEN, N.: *Zum Wesen des Konditionalsatzes nicht zuletzt in Indoeuropäischen*. Odense University Press 1968.
- GREPL, M.: *K podstatě modálnosti*. In: Otázky slovanské syntaxe III. Brno 1973, s. 23–38.
- GREPL, M.: *Komunikativně pragmatické aspekty výpovědy*. In: Otázky slovanské syntaxe IV/1. Brno 1979, s. 15–37.
- HORÁK, G.: *K využití slovesného času a spůsobu v slovenčině*. In: Studie ze slovanské jazykovědy (Trávníčkův sborník). Praha 1958, s. 221–232.
- KARLÍK, P.: *Morfologický a syntaktický modus*. In: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, A 29. Brno 1980, s. 59–71.
- KARLÍK, P.: *Souvětné vyjadřování postojů mluvčího*. SaS 43, 1982, s. 93–101.
- KOPEČNÝ, Fr.: *Základy české skladby*. Praha 1962.
- KŘÍŽKOVÁ-BĚLIČOVÁ, H.: *K systému příčinných vztahů mezivětných a členských*. Čs. rusistika, XXXIV, 1979, s. 97–114.
- KŘÍŽKOVÁ-BĚLIČOVÁ, H.: *Větná modalita a podřadné souvětí (K modální charakteristice vedlejších vět)*. SaS, XL, 1979(a), s. 218–231.
- KUBÍK, M.: *Uslovnýje konstrukcii i sistema složnogo predloženiya*. Praha 1967.
- MACHÁČKOVÁ, E.: *Ústup kondicionálu minulého?* NŘ, 63, 1980, s. 62–67.
- MACHOVÁ, S.: *Příčina v syntaxi češtiny*. Praha 1972.
- MATHESIUS, V.: *O tak zvaném aktuálním větném členění*. SaS, V, 1939, s. 171–174.
- SETTKORN, W.: *Semantische Strukturen der Konditionalsätze*. Kronberg 1974.
- SVOBODA, A.: *DiatHEME*. Brno 1981.
- SVOBODA, K.: *Souvětí spisovné češtiny*. Praha 1972.
- TRÁVNÍČEK, Fr.: *Mluvnice spisovné češtiny II — Skladba*. Praha 1956.
- ZOLOTOVOVÁ, G. A.: *O modálnosti predloženiya v ruskom jazyke*. In: Naučnyje doklady vyššej školy, Fil. nauki, No. 4. Moskva 1966, s. 65–79.
- ŽAŽA, St.: *Préhled dosavaďního báďání o modalitě slovanské věty*. In: Otázky slovanské syntaxe III. Brno 1973, s. 15–21.

DIE ART UND WEISE DER GÜLTIGKEIT DES PROPOSITIONELLEN INHALT DES SATZES

Im Rahmen der Theorien, die sich mit der Problematik der Satzmodalität auseinandersetzen, werden in der Regel drei Grundaspekte unterschieden: die Stellungs-nahmemodalität, die Gewissheitsmodalität und die sog. voluntative Modalität (Grepl, 1973). Der Autor ist bemüht zu zeigen, daß es möglich (und nützlich) sein kann, noch einen vierten Aspekt der Modalität hinzuzufügen. Er spricht über die sog. hypothetische Modalität, die er ganz allgemein als „die Art und Weise der Gültigkeit des propositionellen Inhaltes des Satzes im Sinne dessen Bedingtheit/Nichtbedingtheit“ definiert. Mittels der materiellen Implikation (modifiziert als aitiologische Implikation) zeigt er, daß hinsichtlich des Charakters der Antecedens der Implikation zwei Hauptbedeutungswerte der hypothetischen Modalität zu unterscheiden sind: der bedingt realisierbare Sachverhalt (BRS) und der bedingt nichtrealisierbare Sachverhalt (BNS).

Der Autor zeigt, daß aufgrund der invarianten Bedeutung (Gesamtbedeutung) der einzelnen morphologischen Modi (Karlík, 1980) BRS mit Formen des Indikativs und des Konditionals I (*pracoval by*) ausgedrückt wird. Die Distribution dieser Formen, die der Verfasser erforschen will, hängt vor allem davon ab, ob und wie in der syntaktischen Satzstruktur die Antecedens ausgedrückt wird. Gibt es keine explizit ausgedruckte Antecedens, wird der bedingende Umstand zum Diatheme (A. Svoboda, 1981). Das Hauptausdrucksmittel des BNS ist der Konditional II (*byl by pracoval, byl by býval pracoval*), und zwar in allen temporalen Flänen. Nur unter bestimmten, im Aufsatz teilweise festgestellten Bedingungen, kann der Konditional II durch den Konditional I, bzw. durch den Indikativ des Präteritum ersetzt werden.